

2. Еліаде М. Священне і мирське... / пер. з нім., фр., англ. Р. Кьорен, В. Сахно. Київ: Основи, 2001. 59 с.
3. Каюа Р. Людина та сакральне / пер. з фр.; відп. ред. С. Л. Удовик. Київ: Ваклер, 2003. 256 с.
4. Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд., авт. передм. Н. І. Білик, Н. І. Гавдида. Київ : Смолоскип, 2011. Т. 1. 606 с.
5. Лепкий Б. С. Поезії / редкол. : В. В. Біленко та ін. ; упоряд. вступ. ст. та прим. М. М. Ільницький. Київ : Рад. письменник, 1990. 383 с.
6. Лепкий Б. Твори : в 2 т. / упоряд., авт. вступ. ст. та прим. Ф. П. Погребенник. Київ : Наукова думка, 1997. Т. 1 : Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. 845 с.
7. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

УДК: 811.161.2'42:821.161.2'06-3.09

Юліана Нестерович,
аспірант,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
yuliana.nesterovych@gmail.com

У статті досліджено номінативне поле концепту «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи». Визначено його структуру, особливості її реалізації.

***Ключові слова:** концепт, номінативне поле, структура концепту, вербалізатор, зрадник.*

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У ПОВІСТІ Р. ІВАНИЧУКА «ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ»

У сучасній лінгвоконцептології значна кількість досліджень присвячена соціооцінним концептам, серед яких «совість», «заздрість», «гріх» та багато інших. Л. Ясногурська відносить до цієї групи і концепт «зрада», який, на думку мовознавиці, «можна вважати одночасно і соціооцінним, і ціннісним поняттям, з яким пов'язані норми морально-етичної і соціальної поведінки людини» [7, с. 30]. Із цього випливає, що такі концепти, як «зрада», «зрадник»

мають складну структуру і дають широке поле для аналізу та інтерпретації, насамперед у художніх текстах.

В українському мовознавстві концепт «зрадник» залишається малодослідженим. Його студіювали О. Дуденко [3], Н. Панфілова [5], Л. Ясногурська [7]. Особливості номінації концептів у художніх творах досліджували Т. Вільчинська [6], Т. Врублевська [1], Ю. Дріч [2]. Водночас у творчості Р. Іваничука концепт «зрадник» у когнітивному аспекті не розглядався, що й зумовлює актуальність запропонованої теми.

Мета дослідження – окреслити номінативне поле концепту «зрадник» та проаналізувати його структуру на матеріалі повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи».

В аналізованому творі концепт «зрадник» репрезентований численними вербалізаторами, серед яких переважають однокомпонентні одиниці, виражені здебільшого іменниками й дієсловами, та словосполучення, у тому числі й сталі. Під час моделювання польової структури концепту встановлено, що його ядро представлене, як і в загальномовній традиції, понятійним компонентом та об'єктивує такі смисли:

‘зрадник Бога, духовного наставника’: *«Де ж ви були, апостоли, коли мені стинали голову, де ж ви були, коли римські легіонери виводили Ісуса з Гетсиманського саду? Чому ви так легко позбулися небесного й земного поводитирів своїх?...»* [4, с. 68];

‘рenegат’ (рenegатом у повісті названо людину, яка пішла на свідому зраду свого народу й віри заради вигоди): *«...хай рenegат Йосиф Флавій викупляє провину перед своїм народом грубим сувоєм історії юдейської війни, – може, йому простять нащадки ганебне відступництво і зраду, прочитавши правдивий документ боротьби й загибелі Ізраїлю...»* [4, с. 103];

‘зрадник всього народу’ (гірший, ніж Юда): *«Я ще для Юди мав би виправдання – зрадив він одного лиш Ісуса, а Флавій – весь народ!»* [4, с. 38];

‘людина, яка стала зрадником неусвідомлено, ненавмисне, із благородних, на її думку, мотивів’: *«Ти назвав мене Юдою, Томо, щоб зневажити, а сам ніколи не задумувався над тим, що Юда Іш Каріот зовсім не мав наміру зраджувати Ісуса, навпаки, хотів урятувати його»* [4, с. 116];

‘удаваний зрадник’: *«Я одягнув лише маску зрадника... я прикинувся відступником... Зате я своєю облудністю здобув виняткову можливість врятувати історичну пам'ять для юдейського народу»* [4, с. 119];

‘людина, яка зрадила себе сама’ (через наївність люди нерідко можуть скоювати вчинки, не задумуючись про наслідки): *«Та найбільше лихо настигне твоїх нащадків, Ладо, коли вони приймуть у свої жили отруйну ворожу кров і за миску сочевиці віддадуть ворогові своє первородство»* [4, с. 128].

Приядерну зону концепту формує значно більша кількість концептуальних смислів, вербалізаторами яких є лексеми (іменники, прикметники) та словосполучення. До близької периферії належать синоніми, а також асоціативно-образні репрезентанти концепту «зрадник», через які об'єктивуються такі смисли:

‘зрадник, який розкається і став мучеником’: «Всі апостоли загинули за віру Христову – з боягузів мучениками стали, немає ж бо нічого дужчого за пробуджений дух» [4, с. 80];

‘відступник, боягуз’: «...Звик би Тома до його елею, якби Ісус, який ніяк не повинен був ловитися на підхлібні слова, не винагородив боягуза і трикратного відступника званням ключара Церкви Христової» [4, с. 27];

‘запроданець’ (людина, яка усвідомлено обрала шлях зради заради власної вигоди): «– Хто ти? – запитав із стіни Тома, вкладаючи в голос усю свою силу, щоб почув посланець Тита: он стоїть він, звівши вгору руки, – моложавий, русоволосий, на гебрея не схожий, проте говорить добірною арамейською мовою – це ж із своїх! – Хто ти, запроданцю?» [4, с. 112];

‘бунтар’ (однією з форм зради в тексті постає бунт): «– Юда протестував проти Ісуса, але ж хіба не бунт робить людину повноцінною, здатною до захисту своєї особистості? – Тобі вигідно ідеалізувати бунт, якщо він навіть виявляється у формі зради» [4, с. 117];

‘братовбивця, міжусобник’ (братовбивство є не лише аморальним, але й деструктивним, адже, борючись між собою, люди не здатні об’єднатися, щоб протистояти ворогу): «Страшне це горе і сором: ще ж ніколи не вбивав гебрей гебрея, а тепер самі себе переб’ють, і не буде вже кому повставати проти римлян. Прийде кара Божя за смерть Месії й за братовбивство...» [4, с. 80];

‘невірний’: «Може, колись шукачі істини... прочитають свідчення дванадцятого апостола, на якого не зійшов Святий Дух десятого дня після Христового вознесіння з причин Томиного невір’я» [4, с. 6]. Із досліджуваними назвами певною мірою корелює і фразеологізм Тома невірний, який, проте, не несе негативного смислового навантаження, на відміну від значення фразеологізму в мові. Образ апостола репрезентує людину з критичним мисленням, яка не вміє приймати сліпо на віру будь-чії слова, навіть Ісусові, яка постійно сумнівається, але не зраджує, хоча в очах багатьох людей є зрадником;

‘обманутий’ (зрадниками нерідко стають люди, які, опинившись у складній життєвій ситуації, потрапляють під згубний вплив лиходіїв): «– Не чіпайте Симона, він обманутий! Всі тут обмануті, крім цього, – показав на Варавву» [4, с. 96];

‘Юда’ (здавна символом зрадництва є Юда, тому його іменем у творі часто називають тих, хто зраджує Бога чи власний народ): «– Юда! – потряс кулаками Тома, та посланець Тита, незважаючи на тяжку образу, підступив до стіни на віддаль польоту стріли...» [4, с. 112];

‘корисливий’ (той, хто дбає тільки про власну вигоду, може через це стати зрадником): «Флавій віддав себе на поталу власній вигоді, – відказав Тома... Чи окупить його праця зраду, яку вчинив?» [4, с. 113];

‘коханець (коханка)’ (ганьбить і зраджує власний народ людина, яка добровільно вступає в інтимні стосунки з ворогом заради отримання особистих благ): «...Їхав у позолоченій колісниці відпоручник самого римського імператора Тит, син Веспасіяна, а біля нього сиділа розкішна Вероніка, котра

добровільно стала наложницею у завойовника, зганьбивши гебрейський жіночий рід, який у колишні часи прославив Ізраїль іменами Юдифі й Марії» [4, с. 107].

Концептуальні смисли, які формують далеку периферію, експлікують інформацію, яка зазвичай не асоціюється зі зрадою, а з тим, як через неправильні погляди, необдумані вчинки, помилкові рішення людина може спричинити зло іншим, а тому сприймається як зрадник, наприклад:

‘змовник’ (йдеться про людей, які повстали проти несправедливої влади, тому нею сприймаються як зрадники, хоча об’єктивно такими можуть і не бути): *«Вирізано членів старого синедріону, нишпорки снують по Єрусалиму, виказуючи римським лікторам зрадників, у підвалах Антонії ночами страчують людей, запідозрених у змові проти Ірода»* [4, с. 53];

‘зневірений’ (саме зневіра спричинила в апостолів небажання продовжувати свій шлях з Ісусом і породила спокусу відмовитися від Нього): *«Наші зчеплені погляди помітили й інші апостоли, і я побачив у них той самий страх, зневіру й бажання мерщій розійтися по домах»* [4, с. 58];

‘раб’ (часто раби стають зрадниками ідеалів, які сповідують вільні люди): *«І що це за народ такий – юдеї, – думав Тома, – що так ревно вміє молитися за волю, вимагає її, кричить, галасує, навіть набирається відваги стати на дорозі самого прокуратора, та коли приходить справжній провісник свободи, вмить хоче його спекатися, затуживши за принадами тихого рабства»* [4, с. 69];

‘заздрісник’ (у досліджуваному тексті заздрісні люди стають зрадниками власного народу, адже через гординю не можуть визнати достоїнств своїх земляків, натомість ідеалізують ворогів): *«...що ж ми за народ такий, що ту голову, яка виростає з-посеред нас на вершок вище, в заздрості й злобі стинаємо, а коли над нами зводиться чужинець – так легко миримося з долею і намагаємося відшукати в чужакові коли не достоїнства, то хоч милосердя»* [4, с. 69];

‘бездуховний, нищий’ (зрадниками часто стають бездуховні люди, які не терплять кращих за себе): *«А юрба не хоче мати у своєму стані Бога – хай він витає десь далеко в небі, й вона готова ревно молитися на нього... І тому плебеї хочуть вивільнитися від неї, щоб не мати між собою кращого, бо з кращим тяжко жити поруч – за ним треба йти вчитися, удосконалюватись, повертати собі людське обличчя ціною праці і пожертв... І ось кричить юрба: випусти Варавву, звільни покидька, ми в порівнянні з ним виглядатимемо кращими і вищими!..»* [4, с. 69-70];

‘полонений’ (полоненого вважають зрадником, бо, на думку народу, він своєю поведінкою демотивує інших, зокрема тих людей, яких сам підняв на боротьбу): *«Невже ти волієш жити рабом? Тяжко заговорять проти тебе закони батьківщини: адже через твої заклики до боротьби за свободу скільки полягло народу, і слова твої олжкою стануть. Візьми меч і умри, як вождь юдеїв, а не як зрадник!»* [4, с. 116];

‘лжепатріот’ (людина, яка безпосередньо може й не вчиняти зради, але підштовхувати до неї своїми словами та вчинками інших): «Якби подібним чином людство могло звільнитися від особин, вражених злочинним лжепатріотизмом, щоб не затуманювали вони й не засліплювали колишніх борців за правду й не перетворювали їх на шкідників!» [4, с. 90].

Дослідження показало, що номінативне поле концепту «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи» досить широке. Основними вербалізаторами найчастіше виступають іменники (*зрадник, відступник, ренегат, Юда* та ін.), за допомогою яких автор моделює переконливий образ зрадника. У тексті досліджений образ тлумачили як когнітивно багатоплановий полісемантичний концепт із польовою структурою, в якій розмежовували ядерні і периферійні концептуальні смисли.

Список літератури

8. Врублевська Т. Номінативне поле концепту «Поділля» в художніх творах Михайла Стельмаха: цілісна номінація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 50. Острог, 2014. С. 49-51.

9. Дріч Ю. С. Номінативне поле концепту «радість» / «печаль» в українській мові: етимолого-культурологічний аспект. URL : <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22437/Drich.pdf;jsessionid=5429D60A23CF9FC707644B7AECF8F809?sequence=1> .

10. Дуденко О. Вербалізація концепту «зрада» в однойменному романі Євгенії Кононенко («Зрада» (Zrada, made in Ukraine)). URL : <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14196/1/APFP-2021-N21-P1-40-47.pdf> .

11. Іваничук Р. Євангеліє від Томи : триптих повістей. Харків : Фоліо, 2011. 318 с.

12. Панфілова Н. Зіставний аналіз внутрішньої організації української лексеми *зрада* та її лексичних відповідників в англійській мові. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. Випуск 67. С. 244-249.

13. Слухай Н., Снитко Н., Вільчинська Т. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.

14. Ясногурська Л. Концепт ЗРАДА: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов) : дис ... канд. філол. наук : 10.02.15. Рівне, 2018. 246 с.